

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

SOCIAL SECURITY AS A COMPONENT OF STATE POLICY

Пунтус Д.А., д.філос. права,
помічник судді*Черкаський окружний адміністративний суд*

Стаття присвячена аналізу соціального забезпечення як ключового елементу державної політики, спрямованого на підтримку соціальної стабільності та добробуту населення. Соціальне забезпечення є важливою складовою системи соціального захисту, яка покликана зменшувати соціальну нерівність, бідність та підтримувати найуразливіші верстви населення. У статті розглядаються основні складові системи соціального забезпечення, зокрема джерела фінансування, інфраструктура, соціальні випадки, коло осіб, мета надання забезпечення, види, форми і способи надання соціального забезпечення, а також порядок його надання. Визначаються основні джерела фінансування, серед яких державні кошти, кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування та недержавні фонди. Аналізується роль інфраструктури, що включає мережу установ, які надають соціальні послуги та допомогу. Описуються соціальні випадки, що є підставою для надання допомоги, і розглядається коло осіб, які мають право на соціальне забезпечення. Визначаються основні цілі соціального забезпечення, такі як підтримка матеріального стану осіб до рівня прожиткового мінімуму та зниження соціальної напруги. Окремо розглядаються види, форми і способи надання соціального забезпечення, що включають грошові та натуральні форми допомоги. У статті підкреслюється важливість ефективного управління та фінансування системи соціального забезпечення для забезпечення соціальної стабільності та благополуччя суспільства. Робиться висновок, що успіх соціального забезпечення як елемента державної політики залежить від здатності держав ефективно розпоряджатися наявними ресурсами, впроваджувати інноваційні підходи та інтегрувати соціальний захист у більш широкий контекст національної політики розвитку. Важливими факторами досягнення сталого та справедливого соціального забезпечення для всіх є також міжнародне співробітництво та обмін найкращими практиками.

Ключові слова: соціальне забезпечення, соціальний захист, державна політика, ринок праці, трудові відносини, пенсійна система, соціальний захист.

The article is devoted to the analysis of social security as a key element of state policy aimed at maintaining social stability and well-being of the population. Social security is an important component of the social protection system, which is designed to reduce social inequality and poverty and support the most vulnerable segments of the population. The article examines the main components of the social security system, including sources of financing, infrastructure, social cases, the range of persons, the purpose of providing social security, types, forms and methods of providing social security, and the procedure for its provision. The main sources of financing are identified, including public funds, funds of compulsory state social insurance and non-state funds. The role of infrastructure, including the network of institutions that provide social services and assistance, is analyzed. It describes the social cases that are the basis for the provision of assistance and considers the range of persons entitled to social security. The main goals of social security are defined, such as maintaining the financial condition of individuals to the level of the subsistence minimum and reducing social tension. The types, forms and methods of providing social security, including monetary and in-kind forms of assistance, are separately considered. The article emphasizes the importance of effective management and financing of the social security system to ensure social stability and well-being of society. It is concluded that the success of social security as an element of public policy depends on the ability of states to effectively manage available resources, introduce innovative approaches and integrate social protection into the broader context of national development policy. International cooperation and the exchange of best practices are also important factors in achieving sustainable and equitable social security for all.

Key words: social security, social protection, public policy, labor market, labor relations, pension system, social protection.

Вступ. Соціальне забезпечення є фундаментальною складовою державної політики, спрямованою на забезпечення соціальної справедливості, стабільності та економічного добробуту суспільства. У сучасному світі соціальне забезпечення охоплює широкий спектр програм і заходів, які мають на меті підтримку найуразливіших верств населення, зменшення соціальної нерівності та пом'якшення наслідків економічних та соціальних потрясінь.

Важливість соціального забезпечення полягає в його здатності забезпечувати базові потреби громадян у найскладніші періоди їхнього життя. Це включає підтримку доходів через пенсійні виплати, допомогу безробітним, забезпечення доступу до охорони здоров'я, а також програми з підтримки дітей, інвалідів та літніх людей. Крім того, соціальне забезпечення сприяє стабільності та згуртованості суспільства, створюючи умови для сталого розвитку та економічного зростання.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо проблематики соціального захисту і соціального забезпечення становить сьогодні предмет зацікавленості представників різних суспільних наук: правознавців, політологів, економістів, соціологів, спеціалістів із державного управління. Значний внесок в опрацювання та дослідження цієї теми зроблено та розглянуто в роботах Н. Болотній, Л. Забеліна, В. Дурденевського, В. Андреевой, Б. Сташківа, А. Гончарова, В. Дерєги, Ю. Сердюка та ін.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до визначення Міжнародної асоціації соціального забезпечення, соціальне забезпечення може включати програми соціального страхування, програми соціальної допомоги, універсальні програми, схеми взаємної вигоди, національні ощадні фонди та інші механізми, включаючи ринкові підходи, які відповідно до національного законодавства або практики є частиною системи соціального страхування. забезпечення країни [1]. Статтею 46 Конституції України гарантовано право громадянина на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Політика, що сприяє економічному зростанню, є центральною для зменшення бідності. Водночас, заходи соціального захисту також відіграють важливу роль у зменшенні вразливості та захисті добробуту бідних верств населення. За визначенням Світового банку, заходи соціального захисту – це дії, спрямовані на надання допомоги окремим особам, домогосподарствам та громадам у кращому управлінні ризиками та наданні підтримки критично бідним верствам населення [2].

Треба зазначити, що на сьогодні в Україні немає єдиного нормативного документу, який регулював би всі аспекти соціального захисту населення. Соціальне забезпечення розглядається як система державних заходів щодо

надання матеріальної допомоги з метою компенсації, зняття або запобігання негативного впливу соціальних ризиків на осіб, які через незалежні від них життєві обставини не мають достатніх засобів до існування. Це форма вираження політики держави, спрямованої на матеріальне забезпечення окремих категорій громадян (за рахунок частини державного та місцевих бюджетів, фондів соціального страхування, позабюджетних фондів [3, с. 8]).

Законодавча база країни у сфері соціального захисту включає набір законів і нормативних актів, а також видаткові програми. Приватні механізми (як ринкові, так і неформальні) надають важливу підтримку, поєднуючись з державними політиками та програмами для управління ризиками, які можуть зашкодити добробуту сім'ї. Деякі ризики, такі як економічний спад, втрата врожаю, стихійні лиха та війна, впливають на цілі суспільства або великі групи. Інші, як-от хвороба члена сім'ї, втрата роботи годувальника або злочин, впливають лише на окремі домогосподарства.

Стратегії управління ризиками повинні включати дії, спрямовані на зменшення ймовірності настання певних ризиків, пом'якшення їх негативних наслідків та допомогу бідним у подоланні залишкових наслідків шоку. Це допоможе уникнути незворотних негативних наслідків для їхнього добробуту.

Ми підтримуємо думку Б. Сташківа, що соціальне забезпечення складається з кількох груп суспільних відносин: 1) відносини з формування фінансових коштів, що спрямовуються на соціальне забезпечення; 2) відносини з організації та управління соціальним забезпеченням; 3) відносини з безпосереднього надання фізичним особам відповідних видів соціального забезпечення з наперед визначених джерел фінансування [5].

Основними складовими системи соціального забезпечення як складової державної політики є джерела фінансування, інфраструктура, соціальні випадки, коло осіб, мета надання забезпечення, види, форми та способи надання соціального забезпечення, а також порядок його надання.

Так, соціальне забезпечення потребує значних фінансових ресурсів, які спеціально накопичуються та виділяються на ці цілі. Основними джерелами фінансування є державні кошти, кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування та кошти недержавного соціального забезпечення, серед яких виділяють кошти недержавних пенсійних фондів. Всі ці джерела повинні забезпечити повне фінансування потреб соціального забезпечення.

Інфраструктура включає мережу установ, що надають соціальні та адміністративні послуги, а також підприємства з виготовлення технічних засобів реабілітації і спеціалізовані медичні заклади. Ця інфраструктура є основою для надання соціального забезпечення.

Зауважимо, що соціальні випадки – це обставини, за яких особа втрачає трудовий дохід або несе додаткові витрати, що потребують матеріальної підтримки з боку суспільства. Ймовірність настання соціальних випадків є підставою для збору фінансових засобів та прийняття нормативних актів. Перелік таких випадків постійно доповнюється, зокрема, враховуються обставини, як малозабезпеченість і бідність.

Нагадаємо, що до кола осіб, які мають право на соціальне забезпечення, належать пенсіонери, малозабезпечені сім'ї, сім'ї з дітьми, сироти, ветерани війни і праці тощо. Перелік осіб, які мають право на певний вид соціального забезпечення, вичерпно зазначається в законодавстві.

При цьому метою надання соціального забезпечення є підтримка осіб у разі втрати чи зниження доходів, понесення додаткових витрат, а також попередження та усунення негативних наслідків соціальних випадків. Це сприяє поліпшенню життєвого рівня отримувачів соціального забезпечення та зниженню соціальної напруги в суспільстві.

Соціальні випадки визначають різні види соціального забезпечення, як-от пенсії, допомоги, соціальні послуги, що надаються у грошовій та натуральній формах. Способи розподілу матеріальних благ можуть включати безоплатність, безеквівалентність та пільгові умови. Законодавство передбачає умови та порядок звернення і реалізації права на соціальне забезпечення. Це включає визначення прав на певний вид соціального забезпечення, порядок звернення та реалізації цього права [5].

Спробуємо виокремити основні аспекти формування систем соціального забезпечення.

1. Ринок праці та трудової політики: розробка ефективної та справедливої трудової політики, програм активного та пасивного ринку праці та професійної підготовки допомагає покращити здатність домогосподарств забезпечувати себе роботою.

2. Пенсійне забезпечення: пенсійне забезпечення дозволяє урядам підтримувати старше та старіюче населення через створення або вдосконалення приватного пенсійного забезпечення, обов'язкових заощаджень та державних схем підтримки доходу в старості. Уряди активно втручаються у регулювання та фінансування цих систем.

3. Соціальний захист: системи соціального захисту підтримують доходи та забезпечують доступ до базових соціальних послуг для найбідніших верств населення, а також для тих, хто постраждав від економічних спадів, стихійних лих або інших несприятливих подій.

4. Скорочення дитячої праці: програми скорочення дитячої праці сприяють розвитку людського капіталу та підвищенню рівня освіти, розробляючи комплексні стратегії подолання бідності та законодавчі ініціативи, спрямовані на захист дітей-працівників.

5. Підтримка інвалідів: програми з питань інвалідності забезпечують підтримку інвалідів через послуги на рівні громад, включаючи підтримку сім'ї, допомогу людям з інвалідністю, підтримку людей похилого віку та влаштування дітей поза домом. Агенції спрямовують грантові кошти на невеликі проекти, які відповідають потребам громад.

6. Приватний ринок: приватний ринок пропонує страхові поліси для здоров'я та майна, пенсійні плани та засоби для заощаджень та кредитування. Неформальні домовленості забезпечують взаємну підтримку через сімейні та громадські зв'язки.

Важливо зазначити, що сприяння економічному зростанню є ключовим для зменшення бідності. Програми соціального захисту допомагають зменшити бідність, сприяючи довгостроковим інвестиціям у людський капітал та компенсуючи втрати, пов'язані з економічними змінами. Бідні часто стикаються з високими ризиками та мають мало ресурсів для їх подолання, тому ефективні програми соціального захисту є необхідними.

Водночас, програми соціального захисту допомагають управляти ризиками та зменшувати бідність, але вимагають значних ресурсів, які в бідних країнах часто обмежені. Тому національні органи влади повинні вміти визначати пріоритети та обирати оптимальну політику та програми соціального захисту для досягнення національних цілей.

У дослідженнях Світового банку [4] пропонується процес із чотирьох етапів для допомоги політикам у виборі правильного поєднання політики та програм соціального захисту:

1. діагностика джерел бідності та вразливості: визначення, які заходи соціального захисту чи несоціального захисту є найбільш прийнятними для подолання вразливості.

2. Оцінка економічної ефективності: рекомендації або оцінка економічної ефективності окремих заходів соціального захисту.

3. Інтеграція діагностики та бюджетних міркувань: об'єднання результатів діагностики з інформацією про бюджет для остаточного вибору програм.

4. Розробка плану реалізації, тобто конкретний план реалізації обраної стратегії.

Визначення вразливих груп, ризиків, на які вони наражаються, та джерел їхньої вразливості є першочерговим завданням для формування ефективних програм соціального захисту. Картографування ризиків та вразливих груп вимагає оцінки серйозності, масштабу та типів наслідків ризиків, а також визначення, чи впливають вони на окремі домогосподарства або на цілі громади.

Соціальний захист здійснює суспільство та держава та їх структурні елементи. Вважається, що всі, без винятку, державні структури в межах своєї компетенції зобов'язані займатися соціальним захистом певних груп населення. Такий же моральний обов'язок лежить на сім'ї, церкві, громадських організаціях і політичних партіях тощо. Соціальному захисту підлягають усі, без винятку, члени суспільства незалежно від майнового і соціального стану тощо (соціальному забезпеченню підлягають не всі, а тільки ті, що знаходяться в складній життєвій ситуації).

Так, соціальний захист покликаний: 1) створювати умови для забезпечення кожного бажаного роботою; 2) справедливо перерозподіляти доходи через державний бюджет; 3) забезпечувати людям реальний прожитковий мінімум; 4) сприяти збільшенню кількості дрібних і середніх власників; 5) охороняти найману працю; 6) турбуватися про освіту, культуру, сім'ю та охорону здоров'я; 7) боротися проти бідності; 8) запобігати соціальним конфліктам тощо [6].

Світовий досвід показує, що держави з ринковою економікою можуть нормально функціонувати тільки за наявності надійної системи соціального захисту населення, що є вимушеною і необхідною платою суспільства, бізнесу,

роботодавців за соціальний мир, стабільність соціальної системи і можливість вести нормальну господарську діяльність. Саме при переході до ринкових відносин почав широко застосовуватися термін «соціальний захист», що передбачав розробку нових заходів щодо попередження соціальних конфліктів і захисту людей від різкого зниження їх життєвого рівня та злиднів.

Висновки. Таким чином, соціальне забезпечення є невід'ємною частиною державної політики, що забезпечує соціальну стабільність, справедливість та добробут суспільства. Ефективні системи соціального захисту сприяють зменшенню бідності та нерівності, підтримуючи найуразливіші верстви населення та забезпечуючи їх базові потреби. Вони також допомагають у подоланні економічних та соціальних криз, створюючи умови для сталого розвитку та економічного зростання.

Проте, сучасні виклики, такі як глобалізація, демографічні зміни, економічні кризи та зростання нерівності, вимагають постійного вдосконалення та адаптації систем соціального захисту. Держави повинні забезпечувати гнучкість і стійкість своїх систем соціального забезпечення, враховуючи специфічні потреби своїх громадян та особливості національних економік.

Загалом, успіх соціального забезпечення як складової державної політики залежить від здатності держав ефективно використовувати наявні ресурси, впроваджувати інноваційні підходи та забезпечувати інтеграцію соціального захисту у ширший контекст національної політики розвитку. Співпраця на міжнародному рівні та обмін найкращими практиками також є ключовими факторами для досягнення стійкого та справедливого соціального забезпечення для всіх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар М. СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ В УКРАЇНІ. *Економіка та суспільство*. 2021. № (34). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10>
2. World Bank. "Social Risk Management: A New Conceptual Framework For Social Protection And Beyond", Revised Draft (February), World Bank, Washington D.C. 2000.
3. Кочемировська О.О., Пищуліна О.М. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2012. 88 с.
4. World Bank. *World Development Report*, Oxford: Oxford University Press. 2006.
5. Сташків Б.І. Право соціального забезпечення. Загальна частина : навчальний посібник. Чернігів : ПАТ "ПВК "Десна", 2016. 692 с.
6. Литвиненко В. М. Значення соціальних послуг як одного із видів соціального захисту. *Молодий вчений*. 2014. № 7. С. 153–156.